

Żydzi Polscy

Pakiet Edukacyjny

Maria Brand

Centrum Badań Holokaustu, Uniwersytet Jagielloński

**Kraków
Styczeń 2009**

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

I. Wstęp

Niniejszy pakiet zawiera opis zajęć edukacyjnych, które mogą być realizowane w szkołach lub podczas szkoleń. Scenariusze zostały dostosowane do potrzeb zajęć z młodzieżą ze szkół ponadgimnazjalnych, jednak po odpowiedniej modyfikacji mogą być stosowane podczas zajęć z uczniami w innym wieku, studentami lub dorosłymi.

Cel ogólny zajęć: Niniejsze zajęcia zostały opracowane aby pomóc wprowadzić młodzież w tematykę kultury żydowskiej w Polsce w okresie poprzedzającym II Wojnę Światową. Problematyka ta często bywa trudna, ponieważ w tradycyjnym procesie edukacji oraz w dyskursie publicznym łączona jest z tematem Zagłady Żydów oraz stosunków polsko-żydowskich, które często przedstawiane są bez szerszego kontekstu i osadzenia w rzeczywistości epoki historycznej. Zajęcia opisane poniżej pomagają z jednej strony zrozumieć znaczenie pewnych elementów tradycji, historii i obrzędowości Żydów, a z drugiej strony wprowadzić bardziej heterogeniczny obraz społeczności żydowskiej, dzięki czemu mogą przyczynić się do przewyciężania stereotypów i uprzedzeń. Z drugiej strony powinny pozwolić uczestnikom na refleksję nad zjawiskiem wielokulturowości w znanym im kontekście przestrzeni lub grupy społecznej. Zapoznając się z materiałami dotyczącymi życia mniejszości żydowskiej w swej miejscowości czy regionie lub w podobnych sytuacjach życiowych i społecznych (np. młodzież i jej problemy – edukacja, rodzina, wejście w dorosłe życie) uczestnicy szkoleń „oswajają” obraz grupy, którą do tej pory mogli postrzegać jako obcą. Jednocześnie, zajęcia mogą stać się wstępem do głębszej refleksji nad pojęciem tożsamości i tworzącymi ją elementami oraz nad wartościami i normami własnej kultury, a także tego, w jaki sposób mogą one być postrzegane z zewnątrz. Wreszcie zajęcia stanowią praktyczny sposób zapoznawania uczestników z inną kulturą, której materialne aspekty często są zachowane w ich najbliższym otoczeniu, i której dorobek jest trwale związany z dorobkiem kultury polskiej. Zajęcia mogą być prowadzone oddzielnie lub jako część cyklu zawierającego zajęcia z tematyki uczenia międzykulturowego czy dziedzictwa i kultury.

Cel szczegółowy zajęć: Poprzez zapoznanie się z materiałami, obejrzenie prezentacji lub wysłuchanie wykładu, a następnie wykonanie ćwiczeń w grupach na podstawie dostarczonych materiałów źródłowych uczestnicy poznają podstawowe pojęcia związane z religią i kulturą żydowską, historią Żydów w Polsce oraz historią żydowską swojej miejscowości. W toku dyskusji powinny zostać poruszone tematy związane z odrębnością

kulturową, wielokulturowością, pojęciami „mniejszość” i „większość” oraz stosunkami między nimi.

Metodologia: Zajęcia wykorzystują metody aktywizujące, takie jak praca w grupach, burza mózgów, dyskusja i prezentacja w grupach. Wszystkie ćwiczenia oparte są na pracy z materiałami źródłowymi. W niniejszym pakiecie przedstawiono przykładowe materiały do ćwiczeń lub podano źródła, z których mogą korzystać prowadzący. Niemniej jednak, należy zauważyć, że najlepsze rezultaty osiąga się dobierając materiały źródłowe pod kątem specyfiki grupy i miejsca. Zwłaszcza w przypadku ćwiczenia 2, materiały źródłowe powinny w jak największym stopniu dotyczyć lokalnego lub regionalnego kontekstu lub zjawisk i grup społecznych, z którymi uczestnicy zajęć mogą się identyfikować, lub których problemy są im znane. Na końcu pakietu znajduje się bibliografia, a w przypadku przykładów ćwiczeń podano dokładne źródła, z których prowadzący zajęcia mogą skorzystać.

Jak korzystać z pakietu? Niniejszy pakiet składa się ze skryptu, który może być modyfikowany (rozszerzany lub skracany) w zależności od potrzeb. Na skrypt składa się część informacyjna, która może być przekazywana w postaci tradycyjnego wykładu lub prezentacji multimedialnej, i która przeplatana jest ćwiczeniami. W przypadku ćwiczeń podano ich ogólny opis, kilka przykładowych materiałów oraz propozycje literatury i materiałów źródłowych, które można wykorzystać. Wszystkie ćwiczenia zawierają opis zadań, opcji rozszerzenia lub zawężenia ich zakresu oraz informację o ilości uczestników i czasie trwania ćwiczenia. **[W kwadratowych nawiasach, pogrubioną czcionką]** podano sugestie dotyczące wkładu prowadzącego w postaci pytań pomocniczych lub możliwych wątków dodatkowych do przedyskutowania z uczestnikami.

II. Scenariusz zajęć

Żydzi – Religia, kultura i historia

Część pierwsza: Religia, kultura i obyczajowość

Czas trwania: ok. 2 – 2,5 godziny

Wprowadzenie **[tę część możesz przygotować w postaci prezentacji multimedialnej lub wykładu – podstawowe informacje w ramach mogą być wykorzystane jako slajdy w ramach prezentacji]:**

Nasze spotkanie ma na celu przybliżenie wam ludzi, którzy przez wiele stuleci współtworzyli nasz świat i naszą kulturę, i których obecność była i jest częścią dziedzictwa wielokulturowego Polski – polskich Żydów.

Zacznijmy więc od podstawowego pytania: kto to jest Żyd albo Żydówka? Jakiego typu określenia i kategorie pojawiają się, gdy staramy się stworzyć definicję bycia Żydem? **[Tutaj możesz przeprowadzić krótką burzę mózgów, prosząc uczestników, by mówili o swoich skojarzeniach czy informacjach, które mają na ten temat. Możesz zapisać pojawiające się odpowiedzi na tablicy lub flipcharcie w postaci haseł.]** Najczęściej, gdy zadajemy takie pytanie, pojawiają się definicje mówiące o wyznaniu i narodowości oraz o wspólnocie kulturowej i historycznej. Definiowanie czyjejkolwiek tożsamości to trudna sprawa. Popatrzmy na różne definicje tego, co to znaczy być Żydem:

Kto jest Żydem?

Według prawa religijnego, Żydem jest każdy, kto ma matkę Żydówkę. W tradycji religijnej żydostwo przekazywane jest z pokolenia na pokolenie po linii żeńskiej.

Niektórzy uważają jednak, że Żydem jest również osoba, w przypadku której jedynie jej ojciec jest Żydem. Jeżeli ktoś zechce, może również zostać Żydem. Przechodzi wtedy tak zwaną konwersję. Wówczas należy jednak dogłębnie poznać święte księgi żydowskie, Torę i Talmud.

Ludzie uważają siebie za Żydów z różnych powodów. Żydzi religijni, na przykład, przestrzegają nakazów swojej religii. Istnieją jednak Żydzi, którzy tego nie robią, a jednak czują się poprzez historię swoich przodków związani z innymi Żydami. Obchodzą oni Żydowskie święta i od czasu do czasu chodzą do synagogi, domu modlitwy Żydów. Są też i tacy Żydzi, którzy nie utrzymują żadnych związków ze środowiskiem żydowskim.

Oprócz definicji religijnej funkcjonuje też definicja narodowa, mówiąca o przynależności do narodu żydowskiego, identyfikacji z jego kulturą i historią. Definicja ta może ale nie musi być połączona z uznawaniem państwa Izrael za swoją ojczyznę. Izrael powstał jako państwo żydowskie i ten kto posiada żydowskich przodków może otrzymać obywatelstwo Izraela.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Oprac. Częściowo na podstawie: Materiały edukacyjne na temat historii Żydów i antysemityzmu w Europie, Fundacja Anny Frank, OSCE/ODIHR, <http://www.zydziwpolsce.edu.pl/edukacja/materialy/asmaterials/asmPL-part2.pdf>

[Jeżeli chcesz, możesz w tym miejscu wrócić do wniosków z wcześniejszej burzy mózgów, przedyskutować niektóre skojarzenia, podsumować ten element szkolenia krótką dyskusją.]

Religia, jak widać, jest bardzo ważnym elementem żydowskości. Przez wiele stuleci na całym świecie właśnie w związku z wyznaniem określano kogoś jako Żyda czy Żydówkę. **[W tym miejscu można wprowadzić krótką dygresję aby przypomnieć, że po polsku, gdy mówimy o wyznaniu, używamy małej litery „ż”, natomiast we wszystkich innych przypadkach lub w razie wątpliwości zawsze dużej, oznaczającej narodowość.]**

Żydzi są wyznawcami judaizmu. Religia ta jest pierwszą z trzech wielkich religii monoteistycznych, a obydwie pozostałe – chrześcijaństwo i islam – ukształtowały się w ogromnej (chrześcijaństwo) lub częściowej (islam) mierze pod jej wpływem.

Judaizm w pigułce

Judaizm ukształtował się ponad trzy tysiące lat temu na terenie znanym dziś jako Izrael. Żydzi wierzyli w jednego Boga, tworząc tym samym pierwszą monoteistyczną religię. Podstawowym dla judaizmu pojęciem jest pojęcie przymierza z Bogiem, dzięki któremu Żydzi stali się narodem wybranym.

Poza wiarą w jednego Boga pojęcie przymierza to jeden z najważniejszych elementów judaizmu. Jako naród wybrany, Żydzi wierzą, że otrzymali od Boga prawo – podstawowe zasady, którymi każdy człowiek winien kierować się w życiu. Przynależność do narodu wybranego to wielki dar, ale jednocześnie i wielka odpowiedzialność, by świadczyć sobą i swoim życiem o przymierzu oraz nieść i wypełniać Prawo. Właśnie dlatego, że wierzą iż Bóg ich wybrał, religijni Żydzi przywiązują tak wielką wagę do szczegółowego i dokładnego wypełniania przykazań religii. **[Jeśli chcesz, możesz przeprowadzić tutaj krótką dyskusję o wspólnych korzeniach chrześcijaństwa i judaizmu, zapytać uczestników o ich ulubioną opowieść ze Starego Testamentu czy porozmawiać o znaczeniu Dekalogu]**

Popatrzcie, oto litery używane przez Żydów, gdy mówią o Bogu:

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

יהוה

Jak mówiliśmy, przestrzeganie przykazań jest w judaizmie bardzo ważne, więc przykazanie, które katolicy znają jako: „Nie będziesz brał imienia Boga twego nadaremno” oznacza dla religijnych Żydów, że nie powinno się w ogóle wymawiać imienia Boga. Tetragram widoczny powyżej to zapis hebrajskich liter JHWH. Tradycja nie wymawiania imienia Boga była tak silna że do dziś uczeni spierają się jakie słowo posłużyło za oryginał tego zapisu. Żydzi używają określenia „Adonai” – Pan, podczas modlitwy i „Haszem” – Imię, w bardziej codziennych okolicznościach.

Mówiliśmy o tym, że bycie Żydem oznacza pewne dziedzictwo kulturowe. Charakterystyczną cechą kultury żydowskiej jest to, że tworzy ona bardzo spójny i pełny system obejmujący swoim zasięgiem większość obszarów życia. Jednym z elementów kultury jest język i alfabet hebrajski.

ALFABET HEBRAJSKI

כ	ך	י	ט	ח	ז	ו	ה	ד	ג	ב	א	
kaḅ	yōd	tēt	he	záyin	wāw	hē	dálet	gímel	bēt	’álep		
k, k	y	t	h	z	w	h	d, d	g, ġ	b, b	’		
[k,χ]	[j]	[t]	[χ]	[z]	[v]	[h]	[d]	[g]	[b, v]	[ʔ, Ø]		
20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1		
ת	ש	ר	ק	ץ	צ	ף	פ	ע	ס	נ	מ	ל
tāw	śīn, śīn	rēš	qōḅ	śāḡēh	pēh	áyin	sámek	nūn	mēm	lámed		
t, t	ś, ś	r	q	ś	p, p	’	s	n	m	l		
[t]	[s]	[r]	[k]	[ts]	[p, f]	[ʔ, Ø]	[s]	[n]	[m]	[l]		
400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30		

Powyżej widzicie współczesny alfabet hebrajski. Żydzi posługiwali się hebrajskim podczas modlitwy i obrzędów oraz często (w zależności od epoki i miejsca, w którym żyli) w życiu codziennym. Alfabetem hebrajskim zapisywano właściwie wszystkie najważniejsze języki, którymi Żydzi posługiwali się w różnych okresach historycznych – np. aramejski, ladino czy jidysz.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

[Tutaj możesz zapytać uczestników czy wiedzą jakim językiem posługiwała się większość Żydów mieszkających w Polsce i przybliżyć kilka podstawowych informacji o języku jidysz.]

Odrębny język, kultura i religia to elementy które decydowały o trwałości i sile żydowskiej tożsamości. Elementy te przenikały i wzmacniały się wzajemnie. W religii, jednym z fundamentów stało się właśnie dane od Boga prawo i jego poznawanie. Wpływ na to miały także okoliczności historyczne. Żydzi od samego niemalże początku istnienia swojej religii byli narażeni na częste prześladowania i próby nawracania ich na inną wiarę: najpierw jako pierwsi wyznawcy wiary w jednego Boga w politeistycznym świecie, później jako grupa nie poddająca się zmianom religii. Dlatego religijność żydowska musiała koncentrować się wokół tego, co można zabrać ze sobą w razie wygnania czy burzenia świątyń, czegoś, co najtrudniej jest ludziom odebrać – wokół słowa. Dlatego też w judaizmie tak ogromnego znaczenia nabrało studiowanie objawionego prawa zapisanego w Torze – najświętszej żydowskiej księdze. Studiowanie Tory to religijny obowiązek każdego Żyda. Oprócz znaczenia religijnego, fakt ten powodował, że przynajmniej częściowo większość mężczyzn Żydów umiało czytać w ograniczonym zakresie, co zdecydowanie wyróżniało ich na tle większości populacji, wśród których żyli.

TORA

Pięcioksiąg Mojżeszowy (pierwsze pięć ksiąg Starego Testamentu).

Najważniejszym zadaniem dla religijnych Żydów jest studiowanie Tory, dochodzenie do wciąż głębszych jej warstw. Bóg dał Żydom Torę, w której zawarty jest pełen, zamknięty i kompletny zapis tego, jak powinno się żyć. Kto żyje zgodnie z Torą nie potrzebuje niczego innego.

Niemiecki poeta żydowskiego pochodzenia, Heinrich Heine nazwał Torę „przenośną ojczyzną Żydów”, co oznacza, że jej wymiar jest nie tylko religijny, ale również, że jest ona tym, co tworzy podstawę żydowskiego świata.

Tora to zapis praw boskich. Ale jak je stosować i rozumieć, zwłaszcza w zmieniającym się świecie?

Interpretacje przepisów i opowieści składających się na Torę oraz komentarze do nich stanowią odrębny, niezwykle ważny element żydowskiej religii. Najwcześniejsze przekazywane były jako prawo mówione. Następnie najważniejsze z nich znalazły się w księdze zwanej Talmud. Później powstawały setki kolejnych tomów, które zawierały przeróżne, często sprzeczne lub zdecydowanie różniące się interpretacje. Judaizm jest

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

religią o ogromnej tradycji dialogu i dyskusji, interpretacji i wzajemnego przekonywania się. Z czasem najbieglejsi w tej sztuce nazwani zostali rabinami, czyli autorytetami duchowymi. Jednak w judaizmie pełnią oni funkcję przywódców, opiekunów i doradców religijnej społeczności żydowskiej, a nie kapłanów. Każda epoka i każda społeczność w sensie geograficznym posiadała rabinów o wyjątkowej sławie, autorytecie i poważaniu, którzy skupiali wokół siebie zwolenników. Było to szczególnie ważne, ponieważ religijne żydowskie prawo odnosi się do właściwie wszystkich aspektów życia ludzkiego – od najgłębszych problemów filozoficznych po codzienne czynności i zwyczaje. **[Zapytaj uczestników czy słyszeli o jakichś konkretnych przepisach dotyczących żydowskiego życia codziennego. Często w tym miejscu pojawia się np. temat koszernego jedzenia czy czynności zakazanych podczas Szabatu. Możesz wyjaśnić, że przepisy te mają swoje osadzenie w Torze i tradycji jej interpretowania, która pozwala integrować nowe elementy ze starymi nakazami – np. zakaz zapalania ognia w Szabat, który został rozszerzony na wszelkie urządzenia elektryczne, itd.]** Postępowanie zgodne z nakazami religii określane jest w judaizmie jako Micwa.

•**Micwy** – przykazania, działanie zgodnie z wolą Boga. Pozytywne (jak należy postępować) – np. micwa dawania jałmużny biednym, i negatywne (jak nie należy postępować) – np. micwa powstrzymywania się od pracy w Szabat.
Etyczne, kultowe, rytualne – obejmują ogromnie szeroki zakres życia codziennego – np. określając co można jeść i kiedy oraz jak to przyrządzać (zasady koszerności).
•**Halacha** – prawo religijne. Interpretacja i wykładnia prawa ustnego. Dokonywali jej rabinii. Została zapisana w Talmudzie, a następnie była rozszerzana i komentowana przez rabinów w literaturze rabinicznej, np. w traktacie *Szulchan Aruch*.

Dzięki stosowaniu i studiowaniu prawa w życiu codziennym Żydzi zachowywali związek z tradycją oraz swoją tożsamość. Rytm życia wyznaczały święta religijne, obchodzone według kalendarza hebrajskiego.

[W tym miejscu możesz rozdać uczniom kalendarz hebrajski (załącznik 1) a także napisać na tablicy lub wyświetlić datę w kalendarzu hebrajskim, która przypada w danym dniu, np. „dziś (01.02.2009) jest 7 dzień miesiąca Szewat roku 5769”. Istnieje wiele stron internetowych służących do obliczania daty hebrajskiej, np.: www.chabad.org/calendar/1000year.htm]

Ćwiczenie 1 – Święta żydowskie.

Potrzebne materiały:

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

- I) materiały źródłowe – krótkie opisy niektórych świąt czy obrzędów żydowskich. Ich ilość i dobór zależą od Ciebie. Możesz przygotować kilka fragmentów opisu na kilku oddzielnych kartkach, żeby każdy uczestnik zajęć miał „swoją” informację do przeczytania. Wybierz raczej bardziej znane ze świąt, np. Szabat, Pesach, Purim czy Chanuka, albo święto, które przypada mniej więcej w tym czasie, kiedy odbywają się zajęcia. Opisy powinny być krótkie i dotyczyć najbardziej podstawowych elementów święta: np. związanych ze świętem obrzędów, tradycyjnych potraw etc. Wybierz raczej obrzędy, których znaczenie jest jasne dla uczestników, np. ślub. Doskonałym źródłem podstawowych informacji może być książka Ninel Kameraz-Kos, *Święta i obyczaje żydowskie* (Warszawa 1997).
- II) materiały źródłowe – opisy z literatury / wspomnień, dotyczące wybranych świąt. Wybierz krótkie opisy (mogą to też być np. wiersze czy piosenki) dotyczące danego święta. Wiele takich opisów znajdziesz np. w książce Belli Chagall *Płonące Świece* (Kraków 1978 i późn.) albo w książkach Szaloma Asza (patrz bibliografia). Dla przykładu, poniżej opis autorstwa Belli Chagall dotyczący święta Purim (fragmenty):

Bella Chagall *Płonące Świece*:

Na ciemnym zapleczu sklepu, wpadam w coś twardego. Wiklinowy koszyk! To na pewno prezenty na Purim przygotowane przez mamę dla wujków i ciotek. Koszyk aż się ugina pod masą słodczy. Butelki czerwonego i białego wina, likiery, wielkie gruszki... A pośrodku tych bogactw nowy obrus w czerwone kwiaty. (...)

Stoi w kuchennych drzwiach reb Lejb, lektor *Megilli*, księgi Estery. Na każde święto Purim przychodzi czytać ją mamie i mnie (...) sklep jest bowiem otwarty i mama nie ma czasu, żeby pójść wysłuchać Megilli w bożnicy.

- Baszeńka, masz swoją kołatkę! – szepcze mi do ucha zdyszana Chaja i wpycha do ręki drewniany młynek purimowy¹. (...)

Reb Lejb chwyta Księgę Estery i podnosi ją do góry, jakby to był skarb. Biała jedwabna koszula Megilli, złote haftowane litery. Mężczyzna rozwija pergamin z trzaskiem. Zwój jest niewielki, rozwija się od razu w całość.

Czy to możliwe, że my nie wykończymy tego Hamana? Czy to możliwe, że on przebije nas mieczem? Estero, gdzie jesteś? Przybądź, spełnij swój cud!

Reb całuje zwój, całuje go z obu stron, niczym w oba policzki i z całą siłą nakłada na uchwyt. Śledzimy Megillę wzrokiem. Przez cały rok już jej nie zobaczymy.

(...) Cały dzień święta Purim, aż do wieczornej uczyty ludzie nie przestają pakować i wręczać sobie podarunków. (...) Nagle zadrżały szklanki na stole. Słychać okropny rumor z kuchni. Tupanie nóg, gwizdy, śmiechy. Tato i goście spoglądają po sobie:

- To na pewno wesołkowie purimowi – szepcze szames².

Ze wszystkich stron ukazują się głowy. Jeden ma potworny nos, drugi wydęte czerwone policzki. A tam znów czaszka z kawałków cukru...

Wszyscy wyczyniają zabawne piruety dookoła stołu.

¹ Młynek purimowy – ilekroć w czasie odczytywania księgi Estery padało imię Hamana, młodzież żydowska kręciła kołatkami, potrząsała grzechotkami lub tupała nogami by zagłuszyć imię okrutnego króla.

² Pomocnik w synagodze.

- Cisz! – Krzyczy aktor – Patrzcie! Oto wchodzi król Ahaszwerus! – I sam król robi krok naprzód, odkleja czerwony nos i kładzie sobie na głowę koronę.
- (...) Dzwonki są przyczepione nie tylko do kapelusza, ale również do nóg, do całego ciała wesołka. Tato już nie może wytrzymać. Zatyka sobie uszy, jego oczy płaczą ze śmiechu.
- Dosyć! Już dosyć! – przerywa tato – na pewno musicie jeszcze przejść całe miasto.

Fragmenty powinny dotyczyć tych elementów świąt, które znajdują się w opisach (I).

- III) Pomoce wizualne. Przygotuj zdjęcia / reprodukcje / obrazki przedstawiające po kilka przedmiotów związanych z przedstawianymi świątami. Na przykład, jeżeli przedstawiasz święto Purim mogą to być: zdjęcie zwoju księgi Estery, zdjęcie tradycyjnych ciastek – *hamantaszy*, zdjęcie kołatki purimowej i zdjęcie przedstawiające przebranych uczestników tradycyjnego przedstawienia purimowego. Obrazy tego typu można znaleźć w Internecie, np.

(http://www.best-of-web.com/search_term_pages/symbols_of_judaism.html) lub w książkach. Pożytecznym źródłem mogą być np. album *Symbols of Judaism* M-A. Ouaknina, czy album *Żydzi w Polsce* (Warszawa 1993). Postaraj się by dla każdego święta było kilka obrazków.

Materiały źródłowe (I i II) dotyczące każdego ze świąt (najlepiej by każdy fragment był na oddzielnej kartce a kartek było mniej więcej tyle, ilu uczestników w każdej z grup ćwiczeniowych) włóż do nieoznaczonych kopert A4. Zdjęcia i obrazki umieść osobno.

PRZEBIEG ĆWICZENIA (ok. 45 min – 1 godzina)

1. Podziel uczestników na grupy ok. 4-5 osobowe.³
2. Poproś przedstawiciela każdej z grup by wylosował po jednej kopercie z materiałami.
3. Daj uczestnikom czas na zapoznanie się z materiałami. Niech każdy uczestnik opracuje jeden z materiałów źródłowych, a następnie niech przedstawi pokrótce pozostałym członkom grupy zawarte tam informacje.
4. Gdy uczestnicy zapoznają się już z materiałami, rozłóż na osobnym stoliku zdjęcia i obrazki (III). Następnie poproś uczestników by podeszli i spróbowali wybrać te zdjęcia i obrazki, które przedstawiają coś związanego z „ich” świętem.

³ Atrakcyjnym sposobem dzielenia na grupy może być tutaj wprowadzenie odliczania po hebrajsku. Napisz na tablicy „ściągę” – liczby od 1 do np. 4, 5 lub 6 itd. (w zależności od ilości grup, które chcesz uzyskać) a obok ich fonetyczny zapis w języku hebrajskim: 1 – achat, 2 – sztej, 3 – szalosz, 4 – arba, 5 – chamesz, 6 – szesz, 7 – szewa (to są wartości dla rodzaju żeńskiego, ale w tym przypadku nie ma to większego znaczenia). Następnie poproś uczestników by odliczali kolejno czytając cyfry a następnie podzielili się na grupy – jedyńki razem, dwójki razem itd.

5. Poproś uczestników by każda grupa zaprezentowała pozostałym krótko swoje święto oraz wybrane zdjęcia i obrazki i wyjaśniła co się na nich znajduje oraz dlaczego właśnie te wybrała.

[Wyjaśnij wszelkie wątpliwości dotyczące obrazków, zapytaj czy uczestnicy mają jakieś pytania lub refleksje: np. *O jakich elementach słyszeliście wcześniej? Co było dla was nowe? Czy niektóre z tych świąt lub zwyczajów przypominają wam te, które obchodzicie w swoich domach? Co jest podobne, a co różne (np. w przypadku ślubu itd.)?*]

Opcje: Zamiast opowiadać pozostałym o święcie, uczestnicy mogą przygotować krótką scenkę lub pantomimę dotyczącą danego święta i pokazać ją pozostałym grupom a następnie wyjaśnić kontekst scenki oraz opisać jej znaczenie w ramach święta.

WAŻNE: Podczas gdy uczestnicy pracują w grupach, podejdź do każdej z nich i sprawdź czy otrzymane materiały źródłowe są zrozumiałe oraz czy każda grupa rozumie swoje zadania i wie co ma robić dalej.

Część Druga: Żydzi Polscy i ich świat

Czas trwania: około 2-2,5 godziny

Poznaliśmy podstawy religii żydowskiej oraz niektóre z żydowskich świąt i obyczajów. Teraz spróbujemy przedstawić pokrótce jak wyglądało żydowskie życie w naszym kraju czy w mieście / wsi takiej jak nasza.

Wiemy, że historia narodu żydowskiego rozpoczęła się na Bliskim Wschodzie. Jak więc się stało, że Żydzi przybyli do Polski i przez wiele stuleci to tu tworzyli najważniejsze ośrodki swojej kultury?

Z Izraela w świat...

W 70 r. n.e. Rzymianie zburzyli Świątynię Jerozolimską, centrum życia żydowskiego, oraz pojмали wielu Żydów, którzy zbuntowali się przeciwko ich ponad stuletniej władzy na terenie Izraela (nazwanego później przez Rzymian Palestyną). Ocaleni Żydzi zbiegli do krajów leżących wokół Morza Śródziemnego, takich jak: Turcja, Grecja i Hiszpania. Był to faktyczny początek Żydowskiej diaspory, osiedlania się Żydów poza terenem Ziemi Świętej.

W kolejnych wiekach chrześcijaństwo i Kościół oddalały się coraz bardziej od Żydów, a ich przywiązanie do odmiennych tradycji i zwyczajów zaczęło powodować izolację i nietolerancję.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

W średniowiecznej Europie Żydów dotyczyły specjalne prawa, zakazujące np. pracy w wielu zawodach, posiadania ziemi itp. Wiele z niepokojów społecznych czy wojen powodowało wybuchy antyżydowskich pogromów czy ataków na specjalne dzielnice, poza którymi Żydom nie wolno było mieszkać – getta.

[Zapytaj uczestników czy znają przykłady zawodów, w których Żydzi często pracowali lub przykłady prac, których nie mogli wykonywać.]

Specjalne prawa i traktowanie były jedyną ochroną Żydów przed agresją czy grabieżą. Z drugiej strony wpływały na strukturę zawodową i społeczną. Np. zakaz posiadania ziemi rolnej powodował, że Żydzi nie mogli być rolnikami, więc większość osiadała w miastach. Zaś fakt, iż chrześcijanie nie mogli zgodnie z prawem pożyczać pieniędzy na procent powodował, że to właśnie niektórzy Żydzi pełnili rolę średniowiecznych kredytodawców, czyli działali tak jak współczesne banki. Mniejszy analfabetyzm oraz tradycja zajmowania się handlem, a także fakt, iż kapitał i umiejętności, w przeciwieństwie np. do nieruchomości można łatwo przenieść z miejsca na miejsce w razie kłopotów czy prześladowań spowodowały, iż wielu Żydów zajmowało się właśnie handlem i tak zwanymi „wolnymi” zawodami – medycyną czy pracą intelektualną.

Do naszego kraju Żydzi docierali również najpierw jako handlowcy. „Polin” – nazwa, którą nadali tej części świata, jak głosi legenda, związana była z przepowiednią, że tutaj spokojnie rozwijać się będzie żydowskie życie.

„Polin” to znaczy: tu odpoczniesz

Uciekając od pogromów, przesądów i ograniczeń prawnych Żydzi trafili do Polski. Większość z nich to Żydzi **Aszkenazyjscy**, tylko bardzo nieliczni to **Sefradyjscy** wyznawcy judaizmu.

W Polsce, powstają osady rzemieślniczo-targowe, w których zaczynają osiedlać się Żydzi, tradycyjnie zajmujący się handlem i obrotem pieniędzmi. W Europie Zachodniej w tym czasie, zwłaszcza podczas pierwszej wyprawy krzyżowej dochodziło do licznych pogromów, grabieży mienia i prześladowań Żydów. Żydzi przybywali do Polski z Niemiec, Francji, Hiszpanii, a nawet z Północnej Afryki i Bliskiego Wschodu.

W roku 1264 powstał Statut Kaliski – zbiór praw i przywilejów dla Żydów.

Statut Kaliski, nadany przez księcia Bolesława Pobożnego, to wyjątkowy dokument. Zapewniono w nim ochronę podstawowych wolności, ale również aktywnie zwalczano jeden

z najgorszych stereotypów wykorzystywanych w średniowieczu do wzbudzania nienawiści przeciw Żydom - mit tak zwanego „mordu rytualnego”, czyli rzekome wykorzystywanie przez Żydów krwi dzieci chrześcijańskich do różnych potrzeb rytualnych, np. do wypieku macy. Statut Kaliski odnosi się do tego szkodliwego przesądu podkreślając jego fałszywość oraz absurdalność (jeden z najsurowszych zakazów dotyczących tego, czego Żydom nie wolno jeść zgodnie z regułami koszerności, mówi o całkowitym i absolutnym zakazie spożywania krwi), a także mówiąc, że ten kto oskarży Żyda o mord rytualny winien być ukarany tak, jakby sam dopuścił się czynu, o którego dokonanie oskarża. Statut Kaliski to przykład trwałego i wartościowego wkładu Polski w tradycję tolerancji i ochrony praw mniejszości. Dzięki progresywnej ochronie polskiej szlachty i królów, a także względnej tolerancji większościowej populacji (choć należy pamiętać, że również w Polsce zdarzały się pogromy i prześladowania – w dużej mierze położenie Żydów zależało od indywidualnego podejścia i zapatrywań króla lub magnata, na którego terenach mieszkali), w Polsce rozwijała się bogata kultura żydowska – od powszechnie cenionych szkół i ośrodków myśli religijnej przez pierwsze drukarnie aż po instytucje społeczne i polityczne.

Od średniowiecza Żydzi w Polsce tworzyli własne rozbudowane instytucje religijne (szkoły: *chedery* i *jesziwy*) i samorządowe, pracując dla króla lub szlachty oraz zajmując się działalnością gospodarczą w miastach i miasteczkach. Ich działalność regulowały specjalne prawa.

XVI wiek – szczytowy rozkwit stanu żydowskiego i jego instytucji: gmin (kahałów) i Sejmu Czterech Ziem (*Waad Arba Arcot*) a także edukacji, kultury i religii. W Polsce powstają traktaty filozoficzne i religijne do dziś pełniące zasadniczą rolę w religii i filozofii żydowskiej.

W XVI i XVII wieku w społecznościach żydowskich w całej Europie polskie ośrodki myśli żydowskiej i polscy rabinowie byli znani i szczególnie cenieni. W tym czasie ukuto termin „Polscy Żydzi” jako synonim ludzi wyjątkowo pobożnych i świątłych, a młodzi kandydaci na rabinów zjeżdżali z daleka by uczyć się w leżących na terenie Polski szkołach religijnych – jesziwach. Wraz ze zmianami gospodarczymi, związanymi z nowoczesnością, oraz z negatywnymi przemianami politycznymi, sytuacja Polski zaczęła się pogarszać. Zmiany wpływały niekorzystnie również na sytuację mniejszości żydowskiej, która coraz częściej stawała się ofiarą w konfliktach pomiędzy innymi grupami społecznymi lub była traktowana jako „koziół ofiarny”, obarczany winą za negatywne procesy i zjawiska.

Nowoczesność i...

Wiek XVII i XVIII: pogorszenie się sytuacji gospodarczej i politycznej w całej

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Rzeczypospolitej, co odczuwali również Żydzi.

Wiek XIX przyniósł ogromne zmiany dla Żydów, którzy znaleźli się w zupełnie innej sytuacji w każdym z trzech zaborów. Pojawiały się perspektywy równouprawnienia, ale potem represje zaborców najczęściej ograniczały jeszcze bardziej możliwości rozwoju. (Najgorzej sytuacja przedstawiała się w zaborze rosyjskim gdzie ograniczono wszystkie wolności przysługujące dotąd Żydom. Np. w Królestwie Polskim – z 453 miast i miasteczek, tylko w 246 wolno im było się osiedlać).

Pojawił się także problem stosunku do zaborców i do sprawy niepodległości Polskiej. Jednocześnie, przemiany ekonomiczne, zwłaszcza w dużych miastach, zaczynały stawiać żydowskich i chrześcijańskich kupców, rzemieślników i przemysłowców w sytuacji bezpośredniej konkurencji ekonomicznej.

[Możesz zapytać uczestników o ich zdanie na temat sytuacji mniejszości w chwili gdy w kraju, w którym żyje, zachodzą gwałtowne przemiany polityczne i społeczne. Poproś by zastanowili się nad problemem „konfliktu lojalności” zachodzącym w sytuacji istnienia władzy państwowej z jednej strony, i sprzeciwiającej się jej większości populacji z drugiej.]

Kwestia stosunku do sprawy niepodległościowej kształtowała się różnie w różnych zaborach i okresach historycznych. Polski romantyzm XIX-wieczny podkreślał podobieństwa między losem pozbawionych od tysiącleci ojczyzny Żydów i Polaków walczących o zachowanie swojej tożsamości pod zaborami. W kontekście politycznym najbardziej widoczne zaangażowanie się Żydów w polską sprawę niepodległościową miało miejsce podczas Powstania Styczniowego. Wielu Żydów walczyło i zginęło w tym powstaniu po stronie polskiej, a ich stosunek do zrywu obrazuje poniższy fragment z kazania wygłoszonego w tym czasie przez znanego warszawskiego rabina, Bera Meiselsa: „Nasz przewodnik duchowy, Remu [krakowski rabin żyjący w XVI wieku – M.B] na którego twierdzeniach cały dom Izraela opiera się w przepisach co do ludów innego wyznania, oznajmia nam, że rodowitych mieszkańców Polski powinniśmy więcej kochać aniżeli mieszkańców wszystkich innych krajów. Albowiem oni rzeczywiście są naszymi braćmi (...) i Remu napisał, że suchy nawet kawałek chleba, lepszy jest ze spokojem w kraju polskim, gdzie nas nie nienawidzą i pozwalają nam trzymać się praw świętego Zakonu naszego. Ja więc oświadczam wam, że obowiązkiem naszym jest abyśmy kochali synów kraju polskiego”. Niestety, ten moment zbliżenia obydwu narodów zakończył się szybko wraz z upadkiem powstania, a druga połowa dziewiętnastego wieku przyniosła coraz silniejszy antysemityzm, zarówno związany z konkurencją ekonomiczną jak i wykorzystujący nastroje antyżydowskie do celów politycznych.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Jednocześnie powinniśmy zwrócić uwagę na to, że w samej społeczności żydowskiej wiek XIX był momentem dramatycznych przemian i wewnętrznego rozdarcia. Społeczność żydowska w Polsce, do tej pory żyjąca bardzo tradycyjnie i w izolacji od nowoczesnych prądów intelektualnych i politycznych, została teraz wystawiona na ich działanie. W sferze religijnej, społecznej i politycznej pojawiło się wiele nowych prądów i postulatów, które polaryzowały społeczeństwo, w którym niepodważalny dotychczas autorytet przywódców religijnych bywał kwestionowany czy wręcz odrzucany. Młode pokolenia chciały kształtować rzeczywistość zgodnie z najróżniejszymi poglądami.

Kim jesteśmy? Kim mamy być?

Mało dynamiczna struktura społeczeństwa polskiego sprzyjała zachowaniu, również wśród Żydów, tradycyjnych struktur społecznych przez bardzo długi czas. Ale druga połowa XIX wieku przynosi początek zmian wynikających z pojawienia się zjawisk nowoczesnych, takich jak laicyzacja i równouprawnienie, czy nowych możliwości w zakresie dostępu do edukacji i pracy .

Oto tylko kilka z prądów duchowych i politycznych, które pojawiają się w XIX wieku w społeczeństwie żydowskim:

Haskala – postulaty oświeceniowe, wezwanie do używania nowożytnych języków (również w synagodze) i wyjścia naprzeciw wyzwaniom nowoczesności.

Chasydyzm – religijny ruch odnowy, głoszący konieczność pogłębienia religijności w dobie zagrożeń płynących ze świeckiego świata: ruch głęboko mistyczny, ortodoksyjny, związany z duchowymi przywódcami - cadykami.

Asymilacja – postulaty przyjęcia kultury większości i odejścia od żydowskiej tradycji na rzecz „europeizacji”.

Syjonizm – ruch głoszący polityczną i historyczną konieczność stworzenia żydowskiego państwa narodowego – identyfikacja poprzez naród a nie poprzez religię.

Socjalizm/Komunizm – ideologie powszechnie zyskujące popularność, przyciągały niektórych Żydów ideałami powszechnej równości i kresu podziałów narodowych czy religijnych.

Żydowską tożsamość przestaje wyznaczać wyłącznie religia. We własnej definicji Żydów oraz w ich postrzeganiu przez innych zaczynają pojawiać się wątki polityczne, narodowe czy ideologiczne.

Powstanie niepodległej Polski dało Żydom teoretyczne równouprawnienie i ochronę praw. Jednak teoria szybko przestała mieć znaczenie w dobie rosnącego w Polsce i całej Europie antysemityzmu. Po śmierci Marszałka Piłsudskiego coraz częściej pojawiały się próby

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

wprowadzenia ustaw dyskryminujących Żydów a także zdarzały się akty przemocy przeciwko nim. Jednocześnie jednak przez okres dwudziestolecia kwitło niezwykle bujne i różnorodne żydowskie życie kulturalne, polityczne i społeczne. Niektórzy mówią, że tak jak wiek XV i XVI był czasem gdy na polskich ziemiach można było spotkać najbogatsze i najciekawsze formy żydowskiego życia religijnego na świecie, tak w dwudziestoleciu to samo można powiedzieć o żydowskiej polityce, myśli społecznej i publicystyce. Ten rozkwit odcisnął swój ślad także w polskiej kulturze tego okresu, w którą żydowscy twórcy wnieśli ogromny wkład. Kolejne ćwiczenie będzie próbą podróży w ten niezwykle ciekawy świat.

Ćwiczenie 2 – „Świat Żydów Polskich”

Czas trwania – ok. 1,5 godziny

To ćwiczenie dotyczy przedstawienia niektórych elementów życia codziennego i świata Żydów polskich przed II Wojną Światową. Dobór materiałów źródłowych zależy od prowadzącego, ale ważne jest by oddać zróżnicowanie społeczności żydowskiej i by pokazać uczestnikom, że tak jak w każdej grupie, również wśród Żydów istniały różne poglądy, grupy zawodowe, społeczne i polityczne i różne opcje życiowe. Ćwiczenie w pewnym sensie próbuje skonfrontować ze sobą czy pokazać obok siebie Żydów tradycyjnych i grupę Żydów reprezentujących bardziej nowoczesne poglądy, głównie syjonistyczne i asymilatorskie. Ważne jest jednak, by zdawać sobie sprawę z pewnych uproszczeń, siłą rzeczy wynikających z ograniczonego czasu i szerokości problematyki.

Potrzebne materiały:

I) Dla grup A1 i B1

Zdjęcia i obrazy przedstawiające polskich Żydów.

Dla Grupy A1 obrazy przedstawiające Żydów ze środowisk tradycyjnych i mniejszych miejscowości (patrz przykładowe obrazy A1)

Dla Grupy B1 obrazy przedstawiające Żydów ze środowisk tzw. postępowych i większych miast (patrz przykładowe obrazy B1)

Doskonałym źródłem takich materiałów wizualnych są internetowe strony poświęcone upamiętnianiu przedwojennego żydowskiego świata, np. www.centropa.org i strona projektu „And I Still See Their Faces”

<http://motlc.wiesenthal.com/site/pp.aspx?c=imKYJeNVJrF&b=478527>

II) Dla grup AII i BII

Materiały źródłowe oraz zdjęcia dotyczące edukacji i pracy żydowskiej.

Dla grupy AII

Fragmenty wspomnień i wywiadów, np. z książki Aliny Całej „Ostatnie Pokolenie. Autobiografie młodzieży żydowskiej” – odpowiednie są fragmenty z autobiografii „Ester”,

„Mars”, „Hanna Jakubowicz”, „Abraham Rotfarb”, lub z książki A. Podres i I. Grina „Ich Miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa” wywiady (fragmenty) ze Zvi Barlevem, Arie Braunerem.

Materiały powinny dotyczyć bardziej tradycyjnej edukacji, zwłaszcza religijnej. Uczestnicy powinni poznać podstawowe pojęcia dotyczące edukacji religijnej (cheder, jesziwa) oraz zrozumieć podwójny charakter edukacji, zwłaszcza dla chłopców – religijnej, a jednocześnie powszechnej.

Dla grupy B II

Fragmenty wspomnień i wywiadów, np. z książki Aliny Calej „Ostatnie Pokolenie. Autobiografie młodzieży żydowskiej” – fragmenty autobiografii „Prowincja!”, „Lud”, „Mojżesz Tendlarz” i in., lub z książki A. Podres i I. Grina „Ich Miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa” – wywiady (fragmenty) z Emanuelem Melzerem, Miriam Akawią i Leą Shinar, Szoshaną Adler.

Materiały powinny dotyczyć przede wszystkim edukacji publicznej, doświadczeń związanych z polską szkołą – zarówno pozytywnych (fascynacja polską literaturą, niekiedy przyjaźnie z chrześcijańskimi kolegami i koleżankami) jak i negatywnych („zawiedziona miłość” do Polski, antysemityzm)

III) Dla grup AIII i BIII

Materiały źródłowe dotyczące życia codziennego i społecznego.

Dla Grupy AIII

Fragmenty wspomnień i opisów tego, jak wyglądała żydowska dzielnica i życie codzienne w mniejszym mieście, w bardziej tradycyjnej społeczności – najlepiej aby fragmenty te dotyczyły historii lokalnej. W przypadku braku takich materiałów można wykorzystać np. fragmenty opisów z książki: „Dziedzictwo kulturowe Żydów na Lubelszczyźnie” dotyczące Lublina, lub fragmenty np. z książki „Sztetł – Wspólne Dziedzictwo. Szkica z dziejów ludności żydowskiej Europy środkowo-wschodniej” pod redakcją A. Markowskiego.

Dla Grupy B III

Fragmenty wspomnień i opisów dotyczących większego miasta lub Żydów, którzy nie mieszkali w tradycyjnych dzielnicach żydowskich lub byli głęboko zasymilowani. Np. fragmenty książki R. Scharfa „Co mnie i tobie Polsko, eseje bez uprzedzeń” lub fragmenty wywiadów z książki A. Podres i I. Grina „Ich Miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa”. Możesz także znaleźć fragmenty dotyczące

żydowskiego sportu, o którym pisze m.in. R. Scharf i Marian Fuks (patrz bibliografia) a także filmów, teatru etc.

Przygotowane materiały umieść w kopertach podpisanych „Grupa AI”, „Grupa AII”, „Grupa BI” itd. Wewnątrz, każdy materiał źródłowy podpisz: *badacz 1*, *badacz 2*, *badacz 3* itd. Postaraj się, by w każdej kopercie były materiały dla mnie więcej tyłu „badaczy”, ilu uczestników w każdej grupie. W każdej kopercie powinny także znaleźć się instrukcje oraz pytania pomocnicze. Poniżej zamieszczono przykład dla grupy BII:

GRUPA: BII
Badacz 1,2,3,4,5

Zadanie:

Przeczytajcie krótki tekst załączony dla każdego / każdej z was.
Wraz z koleżankami/kolegami z grupy przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz żydowskiego życia pod kątem edukacji i pracy.
Jeżeli jakieś słowa w tekście są niezrozumiałe, sprawdź w słowniczku lub spytaj osobę prowadzącą szkolenie o ich znaczenie.
Będziecie mieli 10 minut na prezentację.

Pytania pomocnicze:

- Jak wyglądała edukacja dzieci i młodzieży żydowskiej – gdzie się odbywała, w jakich językach, czego uczono?
- Jak sądzisz, co różniło edukację Żydów od edukacji innych grup społecznych w Polsce?
- W jakich zawodach najczęściej pracowali Żydzi?
- Jakie problemy napotykali Żydzi w swoim życiu szkolnym i zawodowym?

Pozostałe przykłady dla innych grup znajdują się w załączniku 2, „Załączniki do ćwiczenia 2”

Przygotuj materiały do stworzenia prezentacji: duże arkusze papieru, nożyczki, taśmę klejącą, flamastry itd.

Przebieg ćwiczenia:

- 1) Podziel uczestników na 6 grup (AI, AII, AIII i BI, BII oraz BIII).
- 2) Przedstawiciel każdej z grup otrzyma kopertę z materiałami.
- 3) Wyjaśnij uczestnikom, że w kopertach znajdują się materiały źródłowe oraz zadania i pytania pomocnicze. Każdy z nich jest badaczem, a ich wspólnym zadaniem jest odtworzyć świat polskich Żydów. Wyjaśnij ile czasu będą mieli na zapoznanie się z materiałami (w zależności od długości materiałów ok. 20 minut) oraz, że następnie na ich podstawie każda grupa będzie miała za zadanie przygotować około 10-minutową

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

- prezentację dla pozostałych. Może do tego celu wykorzystać plansze / duże kartki papieru / flamastry, a wyniki swych badań zaprezentować w dowolnej formie – np. tworząc rysunek albo wypisując w punktach swoje wnioski. Możesz również wprowadzić inne formy prezentacji oparte na kreatywności uczestników. Na przygotowanie prezentacji dodatkowo każda grupa ma określony czas (20-30 minut).
- 4) Daj uczestnikom czas i miejsce do pracy. O ile to możliwe, grupy „A” i „B” powinny pracować oddzielnie (w różnych częściach sali lub innych pomieszczeniach).
  - 5) Uczestnicy po przygotowaniu prezentacji wracają w jedno miejsce i każda z grup prezentuje swoje wnioski.
  - 6) Po każdej prezentacji, jeżeli to konieczne dodaj jakiś komentarz lub pozwól pozostałym uczestnikom zadawać pytania.
  - 7) Zakończ dyskusją podsumowującą, w której zwrócisz uwagę uczestników na różnorodność materiałów i życia żydowskiego w Polsce przed II Wojną Światową. Nie unikaj trudnych tematów, np. antysemityzmu. Zapytaj uczestników, które z przedstawionych problemów wydają się im bliskie, a które są zupełnie niezrozumiałe. Pozostaw czas na komentarze i pytania.
  - 8) **Opcje:** jeżeli istnieją dostępne materiały dotyczące lokalnej społeczności żydowskiej możemy postarać się odtworzyć podczas zajęć przedwojenne miasteczko czy miasto żydowskie. Przygotuj w tym celu materiały o lokalnej społeczności żydowskiej dla poszczególnych grup. Jako wynik pracy mogą powstać np. mapa żydowskiego miasteczka (przygotuj plan swojego miasta, a uczestnicy mogą nanieść na niego lokalizacje ważnych dla społeczności żydowskiej miejsc – np. szkoła, budynki gminy itd.) albo lokalna gazetka żydowska (zobacz przykładowa gazetkę „Wasilkower” w załączniku).

WAŻNE: Podczas gdy uczestnicy pracują w grupach, podejdz do każdej z nich i sprawdź czy otrzymane materiały źródłowe są zrozumiałe oraz czy każda grupa rozumie swoje zadania i wie co ma robić dalej.

[Teraz, jeżeli czas pozwala, pora podsumować szkolenie. Daj uczestnikom szansę na zadanie pytań czy dodanie komentarzy. Zapytaj czego nowego się dowiedzieli i jakie wątki były dla nich ciekawe, o czym chcieliby dowiedzieć się więcej. Możesz zapytać czy na któryś z tematów było im trudno rozmawiać. Jeżeli czas pozwoli, spróbuj

podjąć dyskusję na temat: co dziś znaczy dla nas dziedzictwo żydowskie w naszym kraju i kulturze?]

Niestety, tragiczna historia Zagłady pozbawiła Polskę prawie wszystkich żydowskich mieszkańców i przebogatej kultury i tradycji. Dzisiaj życie to oraz zainteresowanie kulturą i tradycją odradza się. Na zawsze są one i będą częścią naszej historii, historii naszego miasta. Dzisiaj poznaliśmy kilka informacji o ludziach, którzy przez tysiąc lat mieszkali obok nas. Ta wiedza wzbogaca obraz naszej rzeczywistości i naszej historii.

DZIĘKUJĘ!

ZAŁĄCZNIKI:

- 1. Kalendarz żydowski**
- 2. Załączniki do ćwiczenia 2**
- 3. Bibliografia**
- 4. Słowniczek terminów i pojęć**

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Załącznik 1:

Kalendarz żydowski (hebr. **ירבעה חולה**) - kalendarz lunarny (obecnie solarno-lunarny), używany przez plemiona semickie od czasów przedhistorycznych. Ostateczną postać nadał mu w roku [359](#) Sanhedryn pod przewodnictwem Hillela II.

Rok hebrajski dzieli się na 12 miesięcy o długości 29 lub 30 dni. Każde 7 z 19 kolejnych lat (3, 6, 8, 11, 14, 17 i 19) otrzymuje dodatkowy miesiąc zwany adar bet, adar szeni (adar II) lub weadar o długości 29 dni.

Miesiąc	Numer	Długość (dni)	Odpowiednik w kalendarzu Gregoriańskim	Wydarzenie / Święto
Nisan	1	30	marzec-kwiecień	7 dni Pesach
Ijar	2	29	kwiecień-maj	Dzień Niepodległości oraz Rocznicą Zagłady
Siwan	3	30	maj-czerwiec	Szawuot (w 7. tyg. po Pesach)
Tamuz	4	29	czerwiec-lipiec	Tamuz , symbol niewoli i postu upamiętniający zdobycie i zburzenie Jerozolimy
Aw	5	30	lipiec-sierpień	9 dni dalszego postu i dni półpokutnych ku pamiętce zdobycia Jerozolimy, po których następuje Tisza be-Aw , upamiętniający zburzenie obu świątyń (9 dzień miesiąca)
Elul	6	29	sierpień-wrzesień	przygotowanie do Nowego Roku
Tiszri	7	30	wrzesień-październik	Rosz ha-Szana oraz Jom Kippur , 7 dni Sukkot zakończone Szmini Aceret oraz Simchat Tora
Heszwan	8	29 lub 30	październik-listopad	
Kislew	9	30 lub 29	listopad-grudzień	Chanuka
Tewet	10	29	grudzień-styczeń	post upamiętniający oblężenie Jerozolimy
Szewat	11	30	styczeń-luty	Tu bi-Szwat (15 dzień miesiąca)
Adar	12	29 lub 30	luty-marzec	Purim ; czytanie Księgi Estery
Adar II	13	29	marzec-kwiecień	

Nazwy miesięcy: [tiszri](#), [heszwan](#), [kislew](#), [tewet](#), [szewat](#), [adar I](#), [adar II](#) (Weadar), [nisan](#), [ijar](#), [siwan](#), [tammuz](#), [aw](#), [elul](#), mające na przemian 30 (tiszri) lub 29 dni. Początek miesiąca tiszri i święto nowego roku ([Rosz ha-Szana](#)) przypada na okolice równonocy jesiennej.

Długość roku zwykłego może wynosić 354, 355 lub 356 dni. Długość roku przestępnego może wynosić 383, 384 lub 385 dni. Są to lata odpowiednio: ułomne, zwykłe i pełne. W roku ułomnym heszwan ma jeden dzień mniej. W roku pełnym kislew ma jeden dzień więcej.

Opracowano w ramach projektu
 "Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
 współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
 realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
 dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Załącznik 2:

Ćwiczenie 2 – przykładowe obrazy dla grupy AI⁴:

Rodzina Szmula Granatnika. Brzozów, data nieznana.

Regina Taube z dziećmi. Nałęczów 1935 lub 1937.

Myślenice 1920. Żydzi wracają z Synagogi.

Skrychiszyn nad Bugiem. Lata 20.

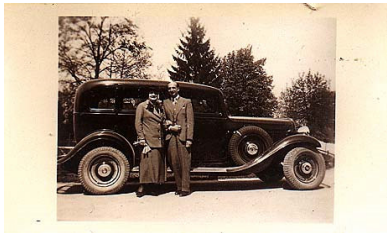
⁴ Obrazków powinno być przynajmniej po jednym dla każdego z „badaczy” i powinny być opisane.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Przykładowe obrazy dla grupy B1:

Kraków 1935. Chaja Tendler z przyjaciółkami.

Łódź. Państwo Lensztajn.

Ecia i Sara Hildesheim z Włocławka (ok.1910).
Na odwrocie zdjęcia zapisano wiersz Leopolda Staffa „Wędrówka szczęśliwego pielgrzyma”.

Pracownicy piekarni. Zduńska Wola.

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Grupy AI, BI, AII, BII, AIII, BIII: Zadania i pytania pomocnicze

<p>GRUPA: AI Badacze 1,2,3 i 4.</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótką notatkę informacyjną poniżej. Przyjrzyjcie się uważnie zdjęciom zamieszczonym w waszej kopercie. Przeczytajcie tekst na zdjęciach lub opisy na odwrocie. Przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz Żydów i żydowskiego życia jaki wyłania się z waszych zdjęć. Prezentacje możecie narysować na papierze. Będziecie mieli 10 minut by pokazać swój obraz i wyjaśnić co się na nim znajdują.</p> <p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak ubierali się Żydzi? - Czy ich strój różnił się od stroju innych mieszkańców Polski w czasach przedwojennych? - Jakie inne cechy wyglądu zewnętrznego zwróciły twoją uwagę? - Jakie wrażenie sprawiają ludzie i ich otoczenie? Czy są zamożni czy biedni, weseli czy smutni, czy pozują sami czy w większych grupach? - Na podstawie zdjęć, jakie wrażenie odniosłeś co do życia żydowskiego – co było w nim najważniejsze, jakie elementy szczególnie zwróciły twoją uwagę? <p>***** *****</p> <p>Tradycyjny strój żydowski:</p> <p>1) Charakterystyka stroju żydowskiego. Rozporządzenie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych rozesłane do wszystkich urzędów gubernialnych i do magistratu warszawskiego w 1845 r. w związku z zakazem noszenia strojów żydowskich:</p> <p>[...] Za ubiór starozakonny, którego używanie</p>	<p>GRUPA: BI Badacze 1,2,3 i 4.</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótką notatkę informacyjną poniżej. Przyjrzyjcie się uważnie zdjęciom zamieszczonym w waszej kopercie. Przeczytajcie tekst na zdjęciach lub opisy na odwrocie. Przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz Żydów i żydowskiego życia jaki wyłania się z waszych zdjęć. Prezentacje możecie narysować na papierze. Będziecie mieli 10 minut by pokazać swój obraz i wyjaśnić co się na nim znajdują.</p> <p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak ubierali się Żydzi? - Czy ich strój różnił się od stroju innych mieszkańców Polski w czasach przedwojennych? - Jakie inne cechy wyglądu zewnętrznego zwróciły twoją uwagę? - Jakie wrażenie sprawiają ludzie i ich otoczenie? Czy są zamożni czy biedni, weseli czy smutni, czy pozują sami czy w większych grupach? - Na podstawie zdjęć, jakie wrażenie odniosłeś co do życia żydowskiego – co było w nim najważniejsze, jakie elementy szczególnie zwróciły twoją uwagę? <p>***** *****</p> <p>Strój i wygląd zewnętrzny:</p> <p>1) Fragment wspomnień młodego żydowskiego chłopca zamieszczony w książce „Ostatnie pokolenie” pod redakcją Aliny Cafej:</p> <p>„Sam zewnętrzny wygląd ojca przyczynił się do tego, że kochałem go. Nie tylko swoim trybem życia, nie tylko swoimi zainteresowaniami różnił się od rzemieślników z naszego miasteczka, ale nawet sposobem</p>
--	---

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

<p>jest zabronione, uważane być ma:</p> <p>Co do płci męskiej: jedwabne, prunelowe [z jedwabnego lub wełnianego materiału] itp. długie kapoty, pasy nad biodrami, czapki futrzane, tak zwane krymki [małe okrągłe czapeczki bez daszka] i jarmułki, tudzież inne bez daszków, wyłącznego żydowskiego kroju, spodnie krótkie, trzewiki, zapuszczanie bród i pejsów.</p> <p>Co do płci żeńskiej: turbany, bindy [przepaski na głowę], suknie kroju żydowskiego, pantofle kolorowe itp. odróżniające ubiory i ozdoby.</p> <p>[...] Określając bliżej ubiór, jaki starozakonnym nosić wolno, domieszcza się następujący opis:</p> <p>Co do płci męskiej: kapelusze z rondami proporcjonalnej i przez innych mieszkańców używanej szerokości, zwyczajne furażerki, a to bez jarmułki i pejsów, surduty krótkie sukienne, sierściowe lub płócienne, drelichowe, ćwilichowe [rodzaj drelichu] itp. I bez pasa, lecz zapinane na guziki, albo też proste rosyjskiego kroju surduty, przy których włosy noszone być mogą obcięte na sposób rosyjski [...].</p> <p>2) Z książki pt. „Żydzi” Andrzeja Żbikowskiego:</p> <p>„Tak naprawdę, Żyd wyróżniał się zdecydowanie strojem jedynie podczas modlitw, w domu czy w synagodze. Mężczyźni zakładali wtedy filakterie – skórzane pudełeczka z wersetami biblijnymi – na górne przedramię i zarzucali na siebie tałas – biały szal modlitewny w czarne pasy z frędzlami. Ozdobna jarmułka bądź kapelusz futrzany były najbardziej widocznymi znakami wyznawców nauki mojżeszowej.”</p>	<p>ubierania się daleko odbiegał od pozostałych. Zawsze, nawet przy warsztacie, w czystym ubraniu, zawsze w krawacie. Jakiś inny był od tych, których widziałem w chałatach, w wysokich butach”.</p> <p>2) Fragment wspomnień młodej dziewczyny z książki „Oczami dziecka” Stelli Muller-Madej:</p> <p>„Mamusia była wysoka i smukła, i zawsze podkreślała swoją figurę doskonale skrojonymi, najmodniejszymi strojami. Pamiętam, że kiedy Niemcy przyszli zabrać nasze mieszkanie, mama otworzyła im drzwi ubrana w piękną, długą żółtą jedwabną sukienkę, włosy miała upięte kok. Niemiec popatrzył na nią i powiedział „przepraszam, to chyba jakaś pomyłka, to nie jest żydowskie mieszkanie”.</p> <p>3) Z książki „Studia z dziejów Żydów w Polsce”:</p> <p>„Żydowskie kobiety często nie odróżniały się wyglądem od kobiet chrześcijańskich, a wręcz dzięki kontaktom zagranicznym, zamożniejsze z nich nosiły stroje zgodne z najnowszą europejską modą”.</p>
--	--

<p>GRUPA: BII Badacz 1,2,3,4,5</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótki tekst załączony dla każdego / każdej z was. Wraz z koleżankami / kolegami z grupy przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz żydowskiego życia pod kątem edukacji i pracy. Jeżeli jakieś słowa w tekście są niezrozumiałe, sprawdź w słowniczku lub spytaj osobę prowadzącą szkolenie o ich znaczenie. Będziecie mieli 5 minut na prezentację.</p> <p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak wyglądała edukacja dzieci i młodzieży żydowskiej – gdzie się odbywała, w jakich językach, czego uczono? - Jak sądzisz, co różniło edukację Żydów od edukacji innych grup społecznych w Polsce? - W jakich zawodach najczęściej pracowali Żydzi? - Jakie problemy napotykali Żydzi w swoim życiu szkolnym i zawodowym? 	<p>GRUPA: AII Badacz 1,2,3,4,5</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótki tekst załączony dla każdego / każdej z was. Wraz z koleżankami / kolegami z grupy przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz żydowskiego życia pod kątem edukacji i pracy. Jeżeli jakieś słowa w tekście są niezrozumiałe, sprawdź w słowniczku lub spytaj osobę prowadzącą szkolenie o ich znaczenie. Będziecie mieli 5 minut na prezentację.</p> <p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak wyglądała edukacja dzieci i młodzieży żydowskiej – gdzie się odbywała, w jakich językach, czego uczono? - Jak sądzisz, co różniło edukację Żydów od edukacji innych grup społecznych w Polsce? - W jakich zawodach najczęściej pracowali Żydzi? - Jakie problemy napotykali Żydzi w swoim życiu szkolnym i zawodowym?
<p>GRUPA: AIII Badacz 1,2,3,4,5</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótki tekst załączony dla każdego / każdej z was. Wraz z koleżankami/kolegami z grupy przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz żydowskiego życia codziennego jaki wyłania się z waszych tekstów. Obejrzyjcie załączone zdjęcia. Jeżeli jakieś słowa w tekście są niezrozumiałe, sprawdź w słowniczku lub spytaj osobę prowadzącą szkolenie o ich znaczenie. Będziecie mieli 5 minut na prezentację.</p>	<p>GRUPA: BIII Badacz 1,2,3,4,5</p> <p>Zadanie:</p> <p>Przeczytajcie krótki tekst załączony dla każdego / każdej z was. Wraz z koleżankami/kolegami z grupy przygotujcie krótką prezentację dla waszych kolegów i koleżanek aby pokazać im obraz żydowskiego życia codziennego jaki wyłania się z waszych tekstów. Obejrzyjcie załączone zdjęcia. Jeżeli jakieś słowa w tekście są niezrozumiałe, sprawdź w słowniczku lub spytaj osobę prowadzącą szkolenie o ich znaczenie. Będziecie mieli 5 minut na prezentację.</p>

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

<p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak opisane zostały domy żydowskie? Jakie są ich cechy charakterystyczne (np. język którym mówiono, tradycje religijne itp.)? - Jak opisane zostały dzielnice żydowskie? Jakie są ich cechy charakterystyczne? - Jakie role pełnią poszczególni członkowie rodziny w domu? Czym zajmują się w pracy? - Jakie zainteresowania, sposoby spędzania wolnego czasu są popularne? - Jakie problemy młodych ludzi zostały przedstawione w tekstach? - Które problemy / codzienne sprawy młodych ludzi przypominają problemy pojawiające się w naszych czasach? Które są zupełnie inne? 	<p>Pytania pomocnicze:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Jak opisane zostały domy żydowskie? Jakie są ich cechy charakterystyczne (np. język którym mówiono, tradycje religijne itp.)? - Jak opisane zostało miejsce zamieszkania (miasto, dzielnica)? - Jakie role pełnią poszczególni członkowie rodziny w domu? - Jakie zainteresowania, sposoby spędzania wolnego czasu są popularne? - Jakie różnice zauważa się pomiędzy poszczególnymi pokoleniami opisanymi w tekście? - Jakie problemy młodych ludzi zostały przedstawione w tekstach? - Które problemy / codzienne sprawy młodych ludzi przypominają problemy pojawiające się w naszych czasach? Które są zupełnie inne?
---	--

Przykład „Gazetki” opracowanej na podstawie materiałów źródłowych (ćwiczenie 2)

Wasilkower

5 Maja 193?

Wspomnienie wielkiego pożaru 1895.

Znów nastąpiła rocznica pożaru, który wybuchł w Wasilkowie 5 maja 1895. Do dziś spotykamy różne relacje świadków ale wydaje się pewną rzeczą, że ogień rozprzestrzenił się z dzielnicy żydowskiej, albo z domu Rajchli (Racheli) Berszgorń na ulicy Dwornej, albo z innego żydowskiego domu w tej okolicy. Pożar mógł łatwo przenosić się pomiędzy gęsto położonymi żydowskimi domami, i stąd również najwięcej strat odnieśli mieszkańcy żydowskiej dzielnicy – na 10 ofiar śmiertelnych, aż 9 stanowili Żydzi. Wśród ofiar najwięcej było dzieci, zginęli m.in. Szmuel Lejer (lat 12), oraz jego bracia Josel (lat 9) i Ischak (lat 6), Jan Wilczek (lat 5) czy Naftala Bahruca – Oszer (lat 6). Spłonęły 132 domy żydowskie a także liczne szopy. Jak wiadomo, w tym dniu spłonęła również stara bożnica drewniana.

Opracowano w ramach projektu
 "Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
 współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
 realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
 dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Pożar wywarł długotrwały wpływ na nasze miasto. To jego wybuch zmotywował powstanie pierwszej Ochotniczej Straży Pożarnej. Sprawne działanie straży było możliwe dzięki współpracy wszystkich mieszkańców miasta. Żydzi wasilkowscy przeprowadzili zbiórkę na ten cel oraz wystarali się w Rządzie Gubernialnym o 1500 rubli. W 1899 roku drużyna liczyła 63 strażaków z wozami i sikawkami, a przy ul. Ratowieckiej powstała remiza z wieżą. Koni dla straży użyczyli rolnicy chrześcijańscy. Straż ruszała do akcji wiele razy, chociażby podczas pożarów fabryk Poreckiego czy Szapiro. Wciąż jednak potrzebne są coraz to nowocześniejsze wyposażenie i sprzęt dla stosownej dbałości o bezpieczeństwo naszego miasta.

Co nam mówi nowy spis powszechny?

Jak wiadomo, w 1931 roku odbył się w całym kraju spis powszechny ludności. Dziś, gdy znane są wyniki, popatrzmy, co spis mówi o Wasilkowie. Według spisu, mieszkańców posiada nasze miasto 4801. Znaczący wzrost o prawie tysiąc osób od roku 1921, gdy to zamieszkiwało osób 3903. W spisie powszechnym z 1921 roku, narodowość żydowską deklarowało osób 514 (to jest 13%), zaś wyznanie mojżeszowe osób 950 (24%). W najnowszym spisie mam dane tylko na temat religii, gdzie nie notujemy zmian. Nadal około 950 osób deklaruje wyznanie mojżeszowe, co oznacza, że przyrost liczebności Żydów uległ zahamowaniu, ponieważ ogólnie społeczeństwo zanotowało w tym czasie kilkunastoprocentowy wzrost liczebności.

Aktualności:

(7 VIII 1938) Odbyło się zgromadzenie publiczne Stronnictwa Narodowego w Wasilkowie przy udziale ok. 100 osób. Przemawiał prezes zarządu okręgowego SN w Białymstoku ks. Jan Ostrowski. Mówca nawoływał do walki z żydokomuną, potępił działalność Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz nawoływał do głosowania na narodowców.

Dnia 16 I b.r. odbyło się w Wasilkowie zabranie członków i sympatyków SN, na którym przemówienie wygłosił A.C. Mówca zalecał dalszy bojkot handlu żydowskiego.

Zamieszkali w Wasilkowie komuniści, z Lejbą Biberem na czele zdecydowali przerwać okres bezczynności. W ciągu listopada i grudnia urządzili szereg zebrań, powołali do życia dwie komórki: partyjną i młodzieżową. Biber gorąco zachęca do intensywnej walki, bez oglądania się na represje władz.

Dziś obchodzimy 15-lecie działania pierwszej w Wasilkowie biblioteki, która powstała w 1909 roku z inicjatywy i w domu Jankiela Moeda.

Bibliografia do pakietu „Żydzi Polscy”

Z. Borzymińska, A. Żbikowski, *Studia z dziejów Żydów w Polsce. Materiały edukacyjne dla szkół średnich i wyższych*, Warszawa, 1995.

Marta Kubiszyn, Grzegorz Żuk, Monika Adamczyk-Garbowska; red. metodyczna: Żurek, Sławomir J., *Dziedzictwo kulturowe Żydów na Lubelszczyźnie: materiały dla nauczycieli*, Ośrodek "Brama Grodzka -Teatr NN", Lublin, 2003.

Alina Cała (opr.) i Lucjan Dobroszycki (red.), *Ostatnie pokolenie: autobiografie polskiej młodzieży żydowskiej okresu międzywojennego ze zbiorów YIVO Institute for Jewish Research w Nowym Jorku*.

A. Unterman, *Żydzi, wiara i życie*, Łódź, 1989.

Rafael Sharf, *Co mnie i tobie Polsko? Eseje bez uprzedzeń*, Kraków, 1999.

Mariusz Zemło, Mariusz, *Małe miasta. Religie*, Wydawnictwo KUL, Supraśl, Lublin, 2006.

B. Chagall, *Płonące światła*, Kraków, 1978.

E. Hoffman, *Sztetl*, Warszawa, 2001.

A. Markowski, W. Śleszyński (red.), *Sztetł – Wspólne Dziedzictwo. Szkice z dziejów ludności żydowskiej Europy środkowo-wschodniej*, Białystok, 2003.

A. Żbikowski, *Żydzi*, Wrocław, 1997.

N. Kameraz-Kos, *Święta i obyczaje żydowskie*, Warszawa, 1997.

W. Kochowska, M. Wojecki, *Żydzi w Polsce*, Zielona Góra, 1994.

Marian Fuks, *Wielcy i sławni pochodzenia żydowskiego*, Łódź, 2003.

Szalom Asz, *Miasteczko*, Janowiec nad Wisłą, 2003.

M. i K. Piechotkowie, *Bramy Nieba. Bożnice murowane na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1996.

Strony internetowe:

www.historiazydow.edu.pl

www.jewish.org.pl

www.jewishfestival.pl

www.fodz.org.pl

www.tnn.lublin.pl

www.diapozytyw.pl

www.centropa.org

Opracowano w ramach projektu
"Badanie postaw wobec Żydów i stosunku do ich dziedzictwa,
współpraca z lokalnymi partnerami w wybranych 15 miejscowościach, edukacja dla tolerancji",
realizowanego przez Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego
dzięki wsparciu Fundacji im. Stefana Batorego.

Żydzi i judaizm

Słowniczek terminów i pojęć

Antysemityzm: ideologia, prąd polityczny, zespół przesądów, uzasadniające wrogą postawę wobec Żydów. Jest związany z formowaniem się koncepcji nacjonalizmu i totalitaryzmu, bazował na tradycji ksenofobii i etnocentryzmu.

Asymilacja: ruch społeczny i prąd kulturowy, który w XIX w. postulował pełne prawa dla Żydów, otwarcie kultury żydowskiej na wpływy zewnętrzne, uczestnictwo w życiu społecznym i kulturze europejskiej oraz reformę judaizmu.

Aszkenazyjczycy: określenie Żydów, zamieszkujących początkowo Niemcy i Francję, którzy - prześladowani podczas wypraw krzyżowych, następnie wypędzeni - osiedlili się w Polsce, a później w Europie Wschodniej, Ameryce, Australii i południowej Afryce.

Cadyk: (od hebr. cadik = pobożny, sprawiedliwy) – przywódca wspólnoty chasydzkiej, zwany też rebe.

Chasydyzm: (od hebr. chasid = pobożny) – ruch religijny zapoczątkowany w XVIII w., którego celem była odnowa religijności wyznawców judaizmu. Uformował się na terenie Podola, pod wpływem mistyki (której głównym ośrodkiem było galilejskie miasto Safed), ludowej tradycji Żydów Rzeczypospolitej, a także elementów słowiańskiej kultury ludowej i folkloru. Twórcą i pierwszym przywódcą ruchu był Baal Szem Tow z Międzyboża.

Cheder: (hebr. sala, pokój) – szkoła żydowska o charakterze religijnym utrzymywana przez gminę religijną. Dawniej była to szkoła elementarna, do której posyłano chłopców w wieku trzech lub pięciu lat. Nauka w chederze trwała do wieku lat 13 i polegała na nauce czytania po hebrajsku z elementarza Reszit Daat oraz z Księgi Kapłańskiej. Dzieci przebywały w szkole większość dnia. Zajęcia odbywały się najczęściej w mieszkaniu nauczyciela (mełameda).

Getto: wydzielony obszar miasta, na którym mogli mieszkać Żydzi. Getto niekiedy otoczone było murem z zamykaną na noc bramą i tworzyło tzw. miasto żydowskie lub dzielnicę żydowską.

Judaizm, Mozaizm: najstarsza monoteistyczna religia, prekursor chrześcijaństwa i islamu, narodowa religia Żydów. Równocześnie judaizm jest zespołem wartości, norm i postaw etycznych wynikających z tradycji, obyczaju i religii Żydów.

Koszer: (hebr. zdatny, odpowiedni) – pożywienie dozwolone do spożycia według żydowskiego prawa religijnego. Zasady dietetyczne w judaizmie, określane hebrajskim terminem kaszrut (zdatność), należące do najstarszych i najtrwalszych elementów kultury żydowskiej, zapisane są w Pięcioksięgu Mojżesza.

Micwa: (hebr. przykazanie, obowiązek; liczba mnoga – *micwot*) – wyprowadzone z Tory 613 przykazań obowiązujących każdego dorosłego Żyda. 248 z nich to nakazy (*micwot ase*), a 365 zakazy (*micwot lo taase*).

Mykwa: w judaizmie zbiornik z bieżącą wodą (niekiedy basen) do ablucji oraz mycia naczyń skalanych nieczystością rytualną. Od średniowiecza łączona była z łaźnią, również określaną tym tytułem. Służyła do dokonywania rytualnych kąpeli, których wykonywanie zalecały nakazy religii. Jej funkcje były szczególnie ważne dla kobiet.

Rabin: (hebr. *rabi* – mój mistrz) – uczyony, znawca pism i zagadnień religijnych, mający prawo nauczania i rozstrzygania spornych kwestii religijnych prawa żydowskiego. Był urzędnikiem i przywódcą duchowym gminy.

Syjonizm: ruch polityczny powstały w XIX w., postulujący odrodzenie narodowe Żydów oraz utworzenie państwa żydowskiego.

Synagoga: (gr. *synagogé* – zgromadzenie), *bejt kneset* (hebr. dom zgromadzeń), *szul* (jid.) – budynek, w którym modlą się Żydzi, po polsku nazywana bóżnicą. Synagoga skupia życie religijne, a częściowo także społeczne tradycyjnej społeczności żydowskiej.

Sztetl: (jid. *sztetlech*) – miasto, miasteczko. Żydowska wspólnota lokalna o specyficznym układzie społecznym i obyczajowości. Sztetle kontynuowały tradycję przedrozbiorowych gmin, które stanowiły zamkniętą całość. Osiedlenie się, założenie nowego warsztatu lub małżeństwo z przybyszem wymagało akceptacji zarządu gminy.

Talmud: (hebr. nauka) – najważniejsza po Biblii księga judaizmu. Zawiera komentarze do Pisma Świętego, dyskusje rabiniczne, wskazania moralne i przypowieści.

Tora: (hebr. prawo, nauka) – Pięcioksiąg Mojżesza (gr. *pentateuch*), podstawowa część hebrajskiego kanonu Pisma Świętego, na którą składają się: Księga Rodzaju, Księga Wyjścia, Księga Kapłańska, Księga Liczb, Księga Powtórnego Prawa.

(opracowane na podstawie: www.diapozytyw.pl)